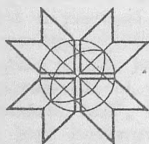

Lester Asheim könyve*

Librarianship
in the
Developing
Countries

LESTER ASHEIM

UNIVERSITY OF ILLINOIS PRESS
Urbana · Chicago · London
1966

Három előadás szövegét tartalmazza a könyv. Az előadásokat 1966-ban, az Illinois Egyetemen tartotta a szerző, aki 1962-1966 között az ALA Nemzetközi Kapcsolatok Osztályát vezette. Ez az osztály független, nem hivatalos tanácsadó szervként áll az alapítványok, kormányhivatalok és egyéb intézmények rendelkezésére, külföldi könyvtárak támogatása ügyében. Osztályvezetői minőségében Asheim jóformán az egész világot bejárta, ismerkedett a támogatásra szoruló országok könyvtárügyével. Az előadásaiban említett példákat főként Latin-Amerikából, a Közel- és Közép-Keletről meríti, de hangsúlyozza, hogy ezek az Ázsia egyéb részeiben és Afrikában szerzett tapasztalataira is jellemzők.

* ASHEIM, Lester: Librarianship in the developing countries. University of Illinois Press. Urbana - Chicago - London, 1966. Dk, 95 p. 21 cm.

I. PÁRHUZAMOK ÉS ELLENTÉTEK

A "kultursokk" fogalmából indul ki első előadásában a szerző; így nevezi azt a meghökkenést, zavart, amelyet az ember teljesen idegen kulturába cseppenve érez, ahol "azt a logikai rendszert, amelyet egyetemes érvényűnek tartott, hirtelen egy másik rendszer váltja fel, amelynek még nem ismeri a kulcsát".

Az idegen kulturából őt természetesen a könyvtári helyzet, a könyvtári munka gondolatvilága érdekelte elsősorban. Lássuk tehát, mi "sokkolja" az amerikai könyvtárost, amikor a könyvtárakkal ismerkedik a fejlődő országokban.

Közművelődési könyvtár jóformán egyáltalán nincs, az amerikai "public library" értelmében véve, vagyis nincs "általános jellegű gyűjtemény, amelyet bárki használhatna, aki tájékoztatást, szórakozást, önképzést vagy esztétikai élvezetet igényel". Vannak könyvtárak, amelyek bárki számára nyitva állnak - ezek azonban nem az átlagember szükségleteit akarják kielégíteni. Vagy a diákság "tanulószobájául" szolgáló olvasóterem a legfőbb jellegzetességük, vagy a ritka könyveknek, kéziratoknak a kutatókat vonzó gyűjteménye.

Gyermekrészlegük sincs ezeknek a könyvtáraknak. Az itt-ott található külön gyermekkönyvtárak nem az olvasóvá nevelést szolgálják; állományuk túlnyomórészt képregényekből vagy hasonló kiadványokból tevődik össze (és nem is kölcsönözhető).

Nemzeti könyvtár van ugyan a legtöbb fejlődő országban, de hiányoznak olyan alapvető fogalmi jegyei, mint a központi katalógus, a nemzeti bibliográfia, a többi könyvtárnak nyújtott módszertani támogatás; sokszor az ország könyvtermésének begyűjtését sem tartja feladatának.

Az egyetemi könyvtárak nem egységesek. Az egyes karoknak, tanzsékeknek a város különböző részein szétszórta könyvtárai egymástól teljesen függetlenül működnek, különböző katalogizálási és osztályozási rendszert használnak; nemcsak központi irányításuk, hanem még központi katalógusuk sincs.

A szakkönyvtárak közül a természettudományi és műszaki szakkönyvtárak általában korszerűek, a humán jellegűek viszont "olyanok maradtak, amilyenek háromszáz évvel ezelőtt voltak".

Az olvasó nehezen férhet hozzá a könyvhöz - ez a leglényegesebb közös jellemvonásuk mindezeknek a könyvtártípusoknak. Közvetlenül egyáltalán nem férhet hozzá, mert - ami az észak-amerikai szakembernek szokatlan - minden könyv a zárt raktárakban áll, nem szabadpolcon. Betűrendes katalógus nincs; a szakkatalógus nagy gonddal készült, de némileg öncélú, mert a decimális rendszerben járatlan olvasó nem tudja benne megtalálni a keresett könyvet (s hiába

fordulna a referenz-szolgálathoz, mert az sincs). Ilyen igény kielégítésére azonban nem gondol a könyvtár, s valóban ritkán is akad az olvasóknak ilyen igényük. Hiszen az oktatási rendszer - amint hazája könyvtárügyéről szólva egy török szakember megállapítja - a tankönyvek magoltatására épül, egyéb könyvek olvasására nem ösztönzi a tanulókat; az Oktatásügyi Minisztérium "inkább a felforgató olvasmányoknak az iskolákba való behatolása ellen igyekszik védekezni, mint az olvasásra ösztönzést adni". Így azután az egyetemi hallgatók is főként a magukkal hozott tankönyvet, sokszorosított jegyzetet olvasni járnak a könyvtárba. (De ott azután vizsgaidőszakban úgy megtöltik az olvasótermet, hogy hosszasan kell várakozni egy-egy hely felszabadulására.) - Sokallja a szerző azokat a formákat, amelyeken a beiratkozás, sőt az olvasóterembe való pusztá bejutás érdekében át kell esnie az olvasónak. Nyomasztónak érzi a különböző fémlapocskák átvételére, kicserélésére és visszaadására épülő ellenőrzési rendszert, amely "rendkívül egyszerű s mégis hatékony biztosíték a könyvek eltűnése ellen, de - igen nagy mértékben - a használatuk ellen is". Nem is szólva némelyik könyvtárnak arról a rendszeréről, hogy a kölcsönző minden alkalommal köteles készpénzben letétbe helyezni a kivitt könyv értékét!

Az állomány gyarapítását többnyire nem a könyvtáros irányítja, hanem pl. az egyetemi könyvtárak tanszéki részlegeiben a kar vagy a tanszék vezetője stb. A könyvtárosi szakképesítést különben is csak a szakkatalógus készítéséhez tartják szükségesnek; a nemzeti könyvtárak, egyetemi könyvtárak vezetői általában egyetemi tanárok, másodállásban.

Ilyen ellentéteket talál az amerikai könyvtáros az otthon megszokott és a fejlődő országokban észlelt állapotok között - állapítja meg a szerző, hogy mindjárt helyesbitse is önmagát. Csak a felületes összehasonlítás mutatja ilyen élesnek az ellentéteket; ha jobban meggondoljuk - mondja -, itthon is megtaláljuk mindazokat a hibákat, amelyek külföldön annyira szurták a szemünket. Elkezd tehát párhuzamokat vonni. Rámutat, hogy az USA-ban is bőségesen akad példa az állomány kisebb-nagyobb részének elzárására, egyedül a tankönyv vagy szöveggyűjtemény ismeretét megkívánó tanítási módra, a "felforgató szellemű olvasmányok" terjedésétől való rettegésre, amely erősebb az olvasásra buzdítás hajlamánál, a műszaki könyvtárakhoz képest a többi könyvtár korszerűtlenségére, a könyvtárosok hiányos erkölcsi és anyagi megbecsülésére.

Ezek a párhuzamok azonban - fordít ismét egyet gondolatainak menetén a szerző - így megfogalmazva megint csak csalókéak, mert nem érzékeltetik a fokozati különbségeket. A felsorolt sajátságok az USA könyvtárainak esetében csak a rendszer itt-ott mutatkozó hibáit, következetlenségeit jelentik, a

fejlődő országokban viszont magát a rendszert. Az USA könyvtáraiban első sorban azt akarják biztosítani, hogy az olvasó hozzájuthasson a könyvhöz; az olvasót szolgálja a könyvtár egész szervezete, a könyvek egy részének zárt helyen tartása is (azt biztosítandó, hogy a másik olvasó is hozzájuthasson majd). "A legtöbb külföldi könyvtárban viszont, amelyre általános megállapításaim vonatkoznak, a könyv fontosabb, mint az olvasó." Elvi különbség van tehát a két rendszer között. Ezért nem lehet a fejlődő országok könyvtári életébe egyszerűen átültetni az Amerikában bevált megoldásokat, hanem meg kell ismerni azokat a tényezőket, amelyek ezt a rendszert így kialakították, s a jelenségek okainak ismeretében adni meg a szükséges segítséget.

II, NÉHÁNY ÁTFOGÓ PROBLÉMA

Második előadásában azt vizsgálja Asheim, hogy a fejlődő országok társadalmi berendezkedésének, egész életformájának milyen sajátos logikájából fakadnak könyvtári életük sajátos vonásai. Ismételten hangsúlyozza: ami az amerikai szemlélő számára furcsaság, az voltaképpen szerves része egy, az övétől eltérő, saját történelmi adottságaiban gyökerező rendszernek; ezt a rendszert éppúgy jogtalan volna a másik rendszer értékskáláján lemérni (és elítélni), mint megfordítva.

Lehet, hogy nemcsak a kulturdiplomata kötelező udvariasságból mondja ezt a szerző, hanem őszintén így is gondolja. Konkrét fejtegetései során azonban sehol sem sikerül neki beleélnie magát ebbe a másfajta értékrendszerbe, nem tudja hallgatóival, ill. olvasóival azt éreztetni, hogy ezek a "furcsaságok" az adott összefüggésben valóban konstruktív szerepet játszanak. Nem eredeti logikájú vagy legalábbis egzotikus, hanem - a magyar olvasó érzése szerint - egyértelműen alacsonyrendű, a fejlődés igen kezdetleges fokára jellemző jelenségeket sorakoztat fel az általa megismert országok életéből. Ultrakonzervatív, minden szempontból reakciós társadalom képét tükrözik ezek a jelenségek. Nincs jogunk kétségbe vonni, hogy Asheim élethűen írja le azt, amit itt-ott (alkalmasint egyes feudális mohamedán országokban) tapasztalt - de nehezen tudnánk elképzelni, hogy ezek a tapasztalatok általánosan és egyértelműen jellemzők volnának a fejlődő országokra. Asheim egyáltalán nem beszél arról, hogy mennyire ellentmondásos ezeknek az országoknak a társadalmi élete, egymáshoz képest is, de egy-egy országon belül is. (Erről egyébként mi is elfelejtkezünk olykor, ellenkező irányú elfogultságunkban, csak a haladó tendenciákat látva meg a fejlődő országokban.)

Mit mond tehát a szerző?

Az arisztokratikus hagyományokra hívja fel először is a figyelmet. Ezekben a társadalmakban – mondja – a születés eleve megszabja az ember társadalmi helyzetét, s ezt a felső és az alsó osztályok tagjai egyaránt tudomásul veszik. Ilyen körülmények között a művelődéshez való jog egyenlősége képtelen gondolat; a műveltség a társadalmi kiváltságok járuléka, legjobb esetben a kiváltságokban való részesülés lehetősége.

Az öregek, a tekintély, a mult tisztelete is erős hagyomány. Az új gondolatok nagyon nehezen törhetnek maguknak utat ezekben a társadalmakban. (Ezért épp a legtehetségesebb fiatal szakemberek nem is lelik helyüket hazájukban, s ezért helyezkednek el szívesen a fejlettebb országokban.) Ehhez járul még a családi, törzsi összetartás, a belőle fakadó klikkszellemmel, nepotizmussal.

A gyarmati mult elmélyítette mindezeket a tendenciákat. A gyarmatosítók csak egészen szűk bennszülött vezetőrétegnek adtak részt a hatalom gyakorlásából. Ennek a rétegnek a számára abszolút tekintélyt jelentett a gyarmatosítók ott meghonosított kulturája és bürokráciája, pedig az jócskán elmaradt már az anyaországtól is, ahonnan a 19. században átplántálták. Ehhez a bürokratikus igazgatási módszerhez ma is ragaszkodik a függetlenné vált országok vezető rétege. Elvetette viszont a gyarmatosítók nyelvének tanítási nyelvként való használatát, s ez a szerző szerint kimondottan káros, mert a korszerű kultúrával való összeköttetés legfőbb eszközétől fosztja meg az országot.

Sajátos gondolkozásmódjukról, életfelfogásukról akkor sem hajlandók lemondani ezek a népek – mondja a szerző –, ha látják a másik életforma kétségtelen anyagi, gazdasági előnyeit; sokallják az árat ezekért az előnyökért.

Most ismét a könyvtári problematika síkjára vetíti az elmondottakat. Ahol a művelődés lehetőségét tudatosan nem igyekeznek kiterjeszteni, ott a könyvtár szerepe is korlátozódik. Az alulról jövő igény is kicsi, hiszen a lakosság jelentős része analfabéta, de a többiek számára sincs megfelelő olvasni-való. (Az analfabetizmus elleni küzdelem szervezői a legtöbb helyen megfedkedtek arról, hogy munkájuknak csak a széles rétegekre szabott könyvkiadás adna igazi értelmet.) Általában a könyvtárak által ténylegesen nyújtott lehetőségeket sem használja ki a közönség.

A művelődési strukturából következik, hogy nemcsak szakképzett könyvtárosokban van nagy hiány, hanem *segéderőkben* is. Nehéz olyan embert találni, akl képes írógépen írni vagy a szabadpolcot rendben tartani – aki viszont már tanult annyit, hogy ezeket a feladatokat elláthassa, az rangján alulinak tartja az ilyen manuális munkát. Alsóbb néposztálybelieket kiszolgálni megint csak lealázó munka. Végül a tulzott egyéni hiúság gátolja a szervezett együtt-

működésnek szinte minden formáját, mások tanácsainak, bizonyos kérdésekben való illetékességének elfogadását.

Objektív alapja van annak a könyvtári gyakorlatnak is, amelynek fő célja a könyv megőrzése, nem pedig az olvastatása, s amelyben a könyvtáros minden egyes könyvért anyagilag is felelős. A szabadpolcot legkövetkezősebben alkalmazó amerikai könyvtárak is elzárva tartják a különösen ritka, értékes, nehezen pótolható könyveket; mit várhatunk tehát az országoktól, ahol minden könyv ritka, drága és nehezen pótolható?

Egyéb kulturális sajtóságok is akadályozzák a nálunk szokásos könyvtári módszerek alkalmazását. Amelyik ország nyelve például nem a betűírást használja, ott – így Kinában – nyilván nem lehet betűrendes katalógust készíteni.

A fejlődő országok könyvtáraiban észlelhető illogikus, öncélú, nehézkes eljárások némelyikéért egyébként épp az amerikai szaktanácsadók vagy könyvtárosképző főiskolák felelősek – hangsúlyozza a szerző. – A fejlődő országokból érkező diákok órakulunként hallgatják a professzort, aki őket is megtanítja az amerikai könyvtári munkában bevált eljárásokra, de nem figyelmezteti őket, hogy otthon ezeket csak a hazai sajtóságokhoz szabva – vagy egyáltalán nem – alkalmazhatják.

Ha tehát valóban segíteni akarunk fejlődő országbeli kártyásainknak, nem érhetjük be sem a pusztán anyagi, sem a mereven szakmai segítséggel, hanem először is meg kell keresnünk velük a "közös nyelvet", meg kell értenünk az ő célkitűzéseiket és lehetőségeiket, s ezekből kiindulva kell keresnünk a megfelelő eszközöket, amelyek valóban előbbre vihetik munkájukat.

III. AZ AMERIKAI KÖNYVTÁRI VILÁG SZEREPE

Ha az amerikai könyvtári világ – mondja a szerző – valóban segítséget akar nyújtani a fejlődő országok könyvtárügyének, akkor nemcsak a helyi adottságokat kell pontosan ismernie, hanem azt is tisztáznia kell, igénylik-e ezt a segítséget. Az utóbbi kérdésre sem könnyű világos választ találni. A fejlődő országok illetékesei ugyanis többnyire kifejezetten kérik a külső segítséget könyvtárügyük korszerűsítéséhez, de nem gondolnak arra, hogy ez tőlük is komoly áldozatokat igényel – egyrészt anyagi hozzájárulást, másrészt fogalmaik, elgondolásaik korszerűsítését. Ez utóbbi különösen nehezen megy; ezért történik meg olyan gyakran, hogy miután a segélyprogram véget ér, a biztató kezdeményezéseknek nincs folytatásuk, a szép eredmények semmivé válnak.

Az amerikai segítők felkészületlensége is ludas ebben; a szakértőket sokszor olyan rövid idejű "vendégszereplésre" küldik ki, hogy nincs idejük a helyi adottságokkal megismerkedni, mielőtt fontos, hosszú időre kiható döntéseket hoznak. A vendéglátók bizalmatlansága is gyakran nehezíti a munkát; bármennyire politikamentes az amerikai könyvtárosok szakmai segítsége, házigazdák mindig politikumot keresnek tevékenységükben - panaszolja a szerző. S a "csendes amerikai" rendíthetetlen naivságával méltatlankodik azon, hogy egy kalap alá veszik őket az európaiakkal, ugyanolyan hátsó gondolatokat tulajdonítva nekik, mint "az oroszoknak, angoloknak, franciáknak".

A könyvtárosok képzéséhez nyújtott segítség sem olyan egyszerű. Sok országból nem szívesen küldik amerikai egyetemre a legtehetségesebb fiatal könyvtárosjelölteket; attól félnek, hogy elnemzetietlenednek, a helyi viszonyoknak nem megfelelő tervekkel térnek haza, vagy egyáltalán nem is térnek haza. A helyi könyvtárosképzésben pedig az amerikai vendéglátók nem vehetnek eléggé hatékony munkát, mert hiányoznak a szükséges könyvek, segédeszközök, a gyakorlati tanulmányok végzésére alkalmas, korszerű könyvtárak.

A külföldi alapítású mintaintézmények példamutatását sokszor egyáltalán nem követik megfelelő helyi kezdeményezések. Ebből a szempontból erősen helytelenül a szerző a United States Information Service könyvtárainak jelenlegi formáját; ezek "direkt" propagandamunkát végeznek, egyoldaluan kiválógatott, az amerikai életet a lehető legelőnyösebb színben feltüntető könyvanyaguk terjesztésével - ahelyett, hogy közvetve emelnék az amerikai kultúra tekintélyét, azt szemléltetve, milyen is ennek a kultúrának egyik igen értékes tényezője, az igazi amerikai könyvtár.

Sokszor nem is elsősorban a helyi bizalmatlanság nehezíti az amerikai könyvtári módszerek terjesztését, hanem a **volt gyarmatosítók befolyása**. A könyvtárak strukturáját nagymértékben meghatározza az oktatás strukturája. A volt gyarmatokon ma is az angol vagy francia felsőoktatási rendszer az ideál, amelynek jellegzetessége Asheim szerint a szűk elit kiválasztása az ismételődő rostavizsgák segítségével - szemben az amerikai felsőoktatással, amely azt a célt szolgálja, hogy minél többen szerezhessenek adottságaiknak megfelelő foku és jellegű képeket. Az utóbbihoz szervesen hozzátartozik a könyvek szabad használatát, bibliográfiai és referenz-szolgáltatást biztosító könyvtár; az előbbinek a merevebb, zártabb könyvtári forma felel meg.

Nyomatékosan hangsúlyozza Asheim azt a meggyőződését, hogy a nehézségek ellenére is vannak az amerikai könyvtári rendszernek

olyan értékei, amelyeknek jó hasznát vehetik a fejlődő országok. Hivatali elődjének, Raynard Swank-nak a megállapítására utal, aki az alábbiakban látta az amerikai könyvtárak "exportképes" értékeit: 1. az olvasó számára szervezett gyűjteményként kezelik az állományt, 2. szaknává tették a könyvtári munkát, 3. tevékenységük lényegét az olvasó szolgálatában látják, 4. művelődési intézménynek tekintik a könyvtárat, 5. a szellemi szabadságot mozdítják elő, 6. közérdeknek, nemzeti erőforrásnak tartják a szervezett tájékoztatást.

Hogy ezeknek az értékeknek valóban hasznát vegyék a fejlődő országok, ahhoz az szükséges, hogy Amerika valóban partnerként kezelje őket, vegye tudomásul igényeiket, s hogy az amerikai könyvtári módszereknek ne az átvételére, hanem adottságaiknak megfelelő átalakítására tanítsa meg őket. Az egész amerikai könyvtárosképzés is hasznát venné, ha a gyakorlati szabályokról az elvekre, a "hogyan" kérdéséről a "miért" és "mi végre" kérdésre tevődne át a hangsúly az oktatásban. Ez azt is jelentené, hogy többet kívánnak meg a külföldi vendéghallgatóktól. Gondosabban meg kell viszont válogatni a külföldre küldendő amerikai szakembereket is.

Konkrét kormányzati intézkedéseket is javasol a szerző az információ- és dokumentumcsere előmozdítására, amerikai és külföldi kiadók támogatására értékes műveknek olcsó, népszerű formában való kiadásához.

Végül még néhány gyakorlati elgondolás kifejtésével fejezi be előadását. A külföldi művelődési segélyprogramok munkájába (pl. egyetem alapításába) már a tervezés legelején vonják be a könyvtári szakértőt is. Csak olyan intézményt létesítsenek külföldön, amelynek fenntartását az illető ország az amerikai segély megszűnése után biztosítani tudja. Amikor a fejlődő ország könyvtárainak nyújtandó segélyről az ottani illetékesekkel tárgyalnak, amikor külföldi szakembereket tanulmányutra hívnak meg az amerikai könyvtáruggal való megismerkedésük érdekében, akkor ne csak a vezető könyvtári szakemberekre gondoljanak, hanem az oktatásügyi miniszterre, egyetemi rektorra, esetleg pénzügyminiszterre stb. is, aki a könyvtárfejlesztés irányáról és anyagi kereteiről végső fokon dönteni fog.